

Een gruwelijke kerstmoord

door **Péter Nádas**

Voorgelezen op het Passa Porta Festival tijdens de avond Remapping the World in De Munt op 28 maart 2009. Vertaling uit het Hongaars: Henry Kammer.

Tweemaal – op twee opeenvolgende avonden – heb ik gezien hoe de voormalige president van Roemenië en zijn vrouw ter dood werden veroordeeld en hoe ze zijn geëxecuteerd. De films die ik zag waren twee verschillende documentaires, maar doordat voor beide video's dezelfde originele opnamen waren gebruikt om de rituele gebeurtenis aan de kijkers voor te schotelen, hadden ze ook bijna dezelfde uitwerking op me.

Die twee films zetten me aan het denken over morele en esthetische vragen waar ik de afgelopen tien jaar geen antwoord op heb kunnen geven. Volkomen onbewogen nam ik bij mezelf waar hoezeer ik van de tirannenmoord genoot. Daarbij ontging het me geen seconde dat ik me over dat genot eigenlijk schamen moest, maar ondanks dit inzicht was ik in het geheel niet beschaamd. Er was geen plaats voor genade in mijn gemoed en ik had geen medelijden met het echtpaar.

Ik hecht aan rechtmatige rechterlijke procedures, maar toch zweeg mijn geweten die twee avonden onverschillig. Ik ben geen voorstander van de doodstraf, maar toch stuitte de bruutheid van de gevolgde procedure me op geen enkele wijze tegen de borst. Het vage besef dat er iets was in deze ten hemel schreiende onrechtmatige en dilettantistische komedie waar ik bezwaar tegen

behoorde te hebben – in werkelijkheid had ik geen enkel bezwaar – en dat er een andere, humane en de wet respecterende persoon in mij moest zijn die tegen mijn morele onverschilligheid en mijn gebrek aan goede smaak protesteerde – in werkelijk was die persoon er niet – gaf mij een eigenaardig, leeg gevoel.

Laaghartige genietingen hebben gevaarlijk veel gemeen met genietingen van nobele aard. Dat komt misschien doordat we voor die uiteenlopende genietingen geen aparte zenuwbanen hebben. Wellust en pijn staan zo dicht bij elkaar dat ze elkaar bijna raken. Dat geldt niet alleen voor de mens, maar ook voor dieren. Elk soort genot versnelt of verstoort de ademhaling, wat de indruk wekt dat de bloedsomloop voor een moment wordt geblokkeerd. De plotselinge toevloed van bloed naar bepaalde lichaamsdelen verduistert het bewustzijn en geeft de mens het wellustige gevoel dat hij stikt. Het lichaam van zoogdieren is een gesloten systeem en de kromme van hevige politieke emoties of religieuze verrukking verloopt bij ons mensen niet veel anders dan de stijgende curve van het minnespel. Wanneer men in zo'n staat van opwinding verkeert, is de morele oordeelskracht opgeschort en geeft het vermogen tot zelfbeschouwing signalen af die op een onderbreking duiden. Het gezicht en het gevoel worden niet langer door schaamte begrensd. Er ontstaat een verkramping die niet beperkt blijft tot de ledematen, maar zich ook in de schaamstreek, de buik en de darmen en zelfs in de ringvormige en straalverlopende spieren van de aarsopening openbaart. Dit gebeurt zowel wanneer men eigenhandig een tiran om het leven brengt als wanneer men de tirannenmoorden van anderen gadeslaat. Het is een wirwar van tegengestelde, krampachtige samentrekkingen en spanningstoestanden van de spieren. Daarom is massale politieke of religieuze vervoering zo'n boeiend schouwspel. En daarom ook is massahysterie zo angstaanjagend. Bange honden krijgen vaak een erectie, blijde honden janken en laten hun urine lopen en bij woedende honden gaan de rugharen recht overeind staan. Criminologen kennen dit verschijnsel. Rovers, dieven en moordenaars kunnen in de wellustige opwinding vóór de misdaad hun ontlasting niet ophouden en ze ejaculeren bij het bedrijven daarvan.

In normale omstandigheden houden wij mensen de affecten en emoties die tot het domein van de lagere genietingen behoren, stevig onder controle. Daar hebben we goede redenen voor. Als we de dunne grens tussen haat en liefde, tussen minderwaardige en nobele gevoelens te gemakkelijk overschrijden, als we ons gesloten fysieke systeem aan minderwaardige genietingen blootstellen, worden we onmiddellijk overweldigd door de chaos van argwaan en gekwetstheid, door de onlesbare dorst naar wraak en genoegdoening, door kwalijke driften als gulzigheid, naijver, zelfzucht en inhaligheid. En soms worden niet alleen wijzelf het slachtoffer hiervan, maar kan één enkele tot histerie geneigde persoon iedereen met zich meesleuren. We hebben dat enige tijd geleden met Joegoslavië gezien. En het vliesje dat Oekraïne, Rusland, Hongarije, Roemenië, Slowakije en Kroatië van de absolute chaos scheidt is akelig dun.

Fantasieën van de geest baren monsters en haat die niet door verstandelijke overwegingen word gebreedeld is de broedplaats van vampiers.

Misschien vreesden de ontvoerders van Ceaușescu en zijn vrouw dat hun gevangenen het naargeestige vertrek waarin ze werden berecht zou ontvluchten, want ze hadden hen gedwongen tussen twee tafels met stalen poten en een muur plaats te nemen. Het was waarschijnlijk koud in de zaal, maar het kan ook zijn dat de geüniformeerde leden van het snelrechttribunaal de tiran en zijn vrouw hadden verboden hun jas uit te doen. De rechters hadden duidelijk haast. Ze wilden het onaangename karwei waaraan ze waren begonnen zo spoedig mogelijk achter de rug hebben. Dat is ook geen wonder, ze hadden immers geen enkele wettelijke bevoegdheid om recht te spreken. Maar ook als ze die wel zouden hebben gehad, hadden ze de twee tirannen precies zo geslacht als ze 's winters met hun vetgemeste lievelingsvarkens plachten te doen – dieren die ze graag over hun kop krawden. Hun haast had ook een politieke achtergrond: zolang de tirannen in leven waren, was elke poging tot herstel van hun gezag legitiem en als die slaagde, zouden ze er zelf aan gaan. Wie zou wie het eerst doden, daar ging het op dat moment om. Elena Ceaușescu droeg een lichtgekleurde, met bont gevoerde winterjas, die ze om zich heen had getrokken

alsof ze zich daarmee kon beschermen. Ze had het kennelijk ook koud, maar dat kwam meer doordat ze bang was. Toch zou ik niet willen beweren dat ze haar zelfbeheersing verloor, die behield ze tot het einde. Ze wist wat er zou gebeuren en stak dit ook niet onder stoelen of banken.

Nicolae Ceaușescu wist zich minder goed te beheersen, hoewel hij niet meteen begreep dat zijn einde nabij was. Ik ben er echter zeker van dat hij niet alleen door zijn intellectuele beperktheid werd misleid. De toen eenenzeventigjarige dictator was vierenzeventig jaar van zijn leven lid geweest van het centrale comité van de Roemeense communistische partij. Dat is zo'n lange tijd dat de man op het moment van zijn berechting onmogelijk nog een paar nuchtere hersencellen in zijn hoofd kan hebben gehad. Niemand heeft zijn Hongaarse collega, János Kádár, om het leven willen brengen toen die in 1989 werd afgezet. Toen het uur van de waarheid sloeg, wist Kádár zijn geest alleen voor krankzinnigheid te behoeden door zich in het donkere ravijn van *dementia senilis* te storten. Ceaușescu keek voortdurend naar zijn vrouw, rolde met zijn sluwe oogjes en grinnikte nerveus. Je kon duidelijk aan hem zien dat hij niet begreep wat er aan de hand was en dat hij niet wist hoe hij de situatie meester kon worden.

De dictator droeg een zware, donkergrijze winterjas. De dracht van zo'n afschuwelijk lelijke, snitloze jas was waarschijnlijk in een geheime paragraaf van het Warschaupact voorgeschreven. János Kádár had de langste van allemaal en ook die van mevrouw Kádár was fors uitgevallen. De jas van de Bulgaarse leider Todor Zjivkov was daarentegen te krap. President Gustáv Husák van Tsjecho-Slowakije droeg een maandagochtendproduct van de kleermaker. Het verplichte hoofddekseel bij deze jassen was een grote donkere hoed. Op deze droevige kerstdag had het Roemeense staatshoofd zijn hoofd met een bontmuts gedekt. Om het voorbeeld van zijn meer gedisciplineerde echtgenote te volgen, leunde hij met zijn armen op de tafel, omklemde zijn bontmuts en verfrommelde deze af en toe. Daarbij keek hij regelmatig op zijn horloge uit ongeduld dat er geen bevrijders kwamen opdagen. Het gezicht dat hij hierbij trok leek te betekenen:

toegegeven, ik begrijp niet precies wat er aan de hand is, maar dat doet er niet toe, want zo dadelijk begint het echte partijcongres.

De cameraman richtte zijn toestel afwisselend op het tweetal en op de leden van het tribunaal. Hij had kennelijk nergens in de zaal een plaats gevonden waar hij alle aanwezigen tegelijk kon filmen. Ook was hij om de een of andere reden niet in staat om close-ups te maken. Bovendien hield hij de camera, die hij doelloos in verschillende richtingen wendde, niet stil, zodat de beelden trilden en schokten. Dit kwam niet alleen doordat hij zijn vak niet verstond, maar vooral doordat ook hij niet in staat was zijn wraakzucht en angst te onderdrukken. Hij wist zijn persoonlijke gevoelens niet opzij te zetten in het belang van de door hem te verrichten taak.

Het volledige dilettaantisme van de film maakt dat hij esthetisch volmaakt kan worden genoemd. Het doet er niet toe hoe hij gemonteerd wordt, de harmonie blijft gegarandeerd in tact. Alles wat we te zien en te horen krijgen is even minderwaardig, lelijk en primitief: de voorwerpen, het licht, de personen en het geluid. In de film zijn de ramen verduisterd en is nergens een deur te zien. De dictatuur heeft geen uitgang. Zelfs nu, na al die jaren, kunnen we de weg naar buiten nog steeds niet vinden. Zoals alle andere aanwezigen was ook de cameraman niet in staat afstand te nemen van de zich voor zijn ogen afspelende scène. Daarvoor zou hij wat minder geobsedeerd moeten zijn geweest door de moord. Vrijheid wordt je niet op een presenteerblaadje aangeboden. De cameraman vereenzelvigde zich te veel met de emotionele uitbarstingen van het in paniek verkerende snelrechttribunaal en wie naar de film kijkt, wordt bijna duizelig van de grillige en onvoorspelbare bewegingen van de camera. Het proces had natuurlijk tot een cathartisch inzicht kunnen leiden als we samen met de leden van het snelrechttribunaal de doorbraak van de waarheid hadden meegemaakt, maar dat is niet gebeurd. De rechters hebben zich door hun kleingeestige wraakzucht laten leiden en het echtpaar ter dood veroordeeld.

Eigenlijk kon dit ook niet anders, want de rechters en de tirannen leken als twee druppels water op elkaar. Ze waren allemaal even stompzinnig, even lelijk, even ongeletterd en even ordinair. Maar wat uit het oogpunt van de waarheid

misschien het allerbelangrijkste is: aan hun gedrag en hun woorden ontbrak alles wat aan een mens waardigheid verleent. En rechtvaardigheid zonder waardigheid bestaat nu eenmaal niet.

Inmiddels zijn we een decennium verder. Terwijl ik die onwaardige bewegingen van de camera volgde, met het gevoel heen en weer geslingerd te worden tussen mensen die al hun waardigheid verloren hadden en niets begrepen, realiseerde ik me niet dat mijn opwinding, voldoening en genoegen niet uit mijn verlangen naar gerechtigheid voortkwamen, maar uit mijn wraakzucht. De zaak is echter nog pijnlijker. Tirannen gaan zonder enige waardigheid de dood in, maar ze weten wel hun angst te bedwingen. De leden van het tribunaal daarentegen vreesden niet alleen dat ze niet genoeg tijd zouden hebben om de twee tirannen te doden, zodat ze zelf zouden worden afgeslacht, maar ze waren in de eerste plaats bang omdat ze twee reuzen moesten doden. Ze konden zich niet losmaken van het denkbeeld dat ze zelf dwergen waren. Nog nooit in de loop van de wereldgeschiedenis hebben we onszelf zo onverhuld gezien.

Als vlak voor de executie de tirannen worden vastgebonden – dit gebeurt met een ruw stuk touw, misschien een waslijn, waarmee hun handen op hun rug worden gesnoerd – vernemen we uit de mond van Elena Ceaușescu de enige menselijke zin in dit hele drama. Hoewel de twee veroordeelden bereid zijn te sterven, verzetten ze zich tegen de manier waarop ze worden behandeld. Nog steeds vrezen ze slechts hun prestige te verliezen, om hun waardigheid bekommeren ze zich niet. De angst van de militairen is daarentegen zo verlamdend dat ze nauwelijks in staat zijn hun laaghartige karwei af te maken. “Waar zijn jullie zo bang voor?” roept de vrouw vanuit de afrond van een worsteling die tijdens het vastbinden ontstaat. En om het afzichtelijke zelfportret van de dictatuur te completeren laat in de allerlaatste scène ook nog degene zich horen die nooit had mogen spreken. Het is de cameraman, die, als hij op de binnenplaats staat waar een vuurpeloton zojuist het echtpaar heeft doodgeschoten, vanachter zijn camera iets tegen een daar aanwezige arts zegt. De handen van de arts trillen zo hevig dat hij niet in staat is zijn stethoscoop op

de halsslagader van de geëxecuteerden te plaatsen. Je ziet hem denken dat hij dan maar onder hun oogleden zal kijken, maar omdat behalve zijn vingers ook zijn hele lichaam beeft, lijkt ook dit te moeilijk.

“Licht zijn hoofd op, dan kunnen we zien of hij dood is.”

De arts aarzelt heel even. Hij is er niet zeker van of hij de opdracht van de cameraman mag opvolgen. Als hij zijn uit zijn rol als medicus valt en doet wat hem gezegd wordt, verbreekt hij de navelstreng van duizenden jaren die hem en zijn beroep via een laatste dunne vezel daarvan met Hippocrates verbindt. Als hij dat doet, voltrekt hij het meest afschuwelijke vonnis van de dictatuur, namelijk dat niets meer heilig is. Ten slotte gehoorzaamt hij. Hij licht Ceaușescu's hoofd op en toont ons dat. Om de dood van de dictator nog aanschouwelijker te maken, trekt hij diens onderste oogleden omlaag, zodat we zijn gebroken ogen kunnen zien.

Deze verwoestende aanblik is voldoende om de logica van dictatuur naar het volgende millennium over te brengen.